

SLOVENCİ V JUGOSLOVANSKEM ODBORU IN LONDONSKI
MEMORANDUM

Aleksandra GAČIĆ

Aleksandra Gačić, s. p., Rožnik 17, 3270 Laško, Slovenija
e-mail: aleksandra.gacic@gmail.com

IZVLEČEK

Članek obravnava delovanje slovenskih predstavnikov znotraj Jugoslovanskega odbora, predvsem v luči boja zoper Londonski memorandum/pakt 1915. Predstavljena je predvsem vloga Bogumila Vošnjaka kot najdejavnejšega predstavnika slovenske medvojne politične emigracije in tudi vloga drugih vidnejših Slovencev, ki so bili kakor koli povezani z Jugoslovanskim odborom. Članek osvetli njihove napore pri prepričevanju mednarodnih sil o usodnosti Memoranduma za južne Slovence in njihovi upravičenosti do združitve v skupno in neodvisno državo.

Ključne besede: Jugoslovanski odbor, Londonski memorandum/pakt 1915, Bogumil Vošnjak, Niko Županič, Gustav Gregorin, Krfska deklaracija

GLI SLOVENI NEL COMITATO JUGOSLAVO E IL MEMORANDUM
DI LONDRA

SINTESI

L'articolo presenta l'impegno dei rappresentanti sloveni all'interno del Comitato jugoslavo, in particolare in contrapposizione contro il Memorandum/Patto di Londra del 1915. Viene descritta principalmente l'attività di Bogumil Vošnjak che fu il rappresentante più attivo dell'emigrazione politica slovena attiva durante la guerra, nonché il ruolo di altri eminenti sloveni in qualche modo connessi al Comitato. L'articolo mette in evidenza i loro sforzi nel convincere le potenze a livello internazionale riguardo le insidie che il Memorandum avrebbe potuto rappresentare per gli slavi del Sud e le loro aspettative per congiungersi in uno stato unito e indipendente.

Parole chiave: Comitato jugoslavo, Memorandum/Patto di Londra 1915, Bogumil Vošnjak, Niko Županič, Gustav Gregorin, Dichiarazione di Corfù

UVOD

Jugoslovanski odbor (JO) je v tujini sestavljala skupina politikov iz južnoslovanskega ozemlja Avstro-Ogrske, ki so v tujino odšli ob začetku vojne. Pred uradnim nastankom JO so se sestajali na različnih srečanjih v Dalmaciji, Trstu in Rimu ter iskali zanesljive ljudi, ki bi bili pripravljeni emigrirati. Med njimi so bili tudi slovenski predstavniki, predvsem trije so bili vanj vključeni zelo aktivno, in sicer Niko Županič (tudi Županič/Zupanič/Zupanić), na priporočilo srbske vlade, Gustav Gregorin in Bogumil Vošnjak.

Vošnjak je kot najdejavnejši slovenski član JO že ob začetku vojne želel oditi v tujino, da bi delal za združitev južnih Slovanov monarhije s Srbijo in Črno goro. Že v Ljubljani in nato v Trstu je od političnih prijateljev dobil informacije o obstoju in delovanju južnoslovanske politične emigracije, ki sta jo v Italiji vodila Hrvata Ante Trumbić in Frano Supilo (Pleterski, 1971, 34). Italija je bila namreč zaradi svoje nevtralnosti zatočišče jugoslovanske emigracije, tako da so se emigranti v njej sprva počutili svobodne (Paulová, 1925, 3). Že novembra 1914 je Trumbić Supilu v pismu omenil, kateri Slovenci bi lahko sodelovali. Otokar Rybář je na primer s Trumbićem že imel navezane stike (Pleterski, 1971, 34; Bajc, 2000, 42). Trumbić je želel, da bi v emigracijo od slovenskih predstavnikov prišla predvsem omenjeni Rybář in dr. Josip Vilfan. Dr. Ljubo Leontić se je dogovarjal z dr. Ivanom Marijo Čokom in dr. Karlom Ferlugo (Paulová, 1925, 23). Po prebegu v Švico se je Vošnjaku kmalu pridružil še njegov oče Mihael, ki je sinovo misijo tudi financiral. Že na začetku septembra 1915 sta se v Ženevi sestala s Čehom Tomášem Masarykom in ga prosila za posredovanje v Veliki Britaniji, da bi se bolj zanimali za Slovence (Vošnjak, 1940, 18; Vošnjak, 1937, 14–15).

V Švici Vošnjak ni zdržal dolgo, saj si je želel dejavnega delovanja: *»Italija je pripravljala vojno z Avstrijo. Nisem več mogel zdržati v planinski samoti, temveč se odločim, da potujem v Rim in stopim v stik s Trumbićem.«* Našel ga je v Rimu. Že ob prvem srečanju ga je zanimalo Trumbićevo mnenje o usodi jugoslovanskih dežel: *»[...] ali se bo Antanta vezala v tolikšni meri, da bomo po italijanski intervenciji izgubili svoje dežele? To je bilo centralno, najpomembnejše vprašanje: 48 ur kasneje je bil Londonski pakt podpisan [...]. Po mnenju Trumbića je prišla katastrofa prehitro.«* (Vošnjak, 1928, 16). Trumbić mu je zagotovil, da se Odbor ni ne uradno ne zasebno spuščal v nikakršna pogajanja, saj naj bi bil čas za to neugoden, ker je imela Italija v primerjavi z njimi in Srbijo veliko premoč. *»[...] ob tem ima v žepu že znani sporazum, ki ji daje proste roke pri vprašanju Jadrana,«* je odgovarjal na Vošnjakova poizvedovanja.¹

Vošnjak je hitro navezal stike tudi z Nikom Županičem, s katerim sta kot *„pobratima sredi vojnega hrušča in trušča“* poskušala vodilne politike zavezniških držav obveščati o slovenskih deželah in razmerah, ki so bile večini neznane. Županič je bil tisti slovenski emigrant, ki je dosegel, da so Srbi v svoje osvobodilne načrte vključili tudi Slovence, in sicer z *Niško deklaracijo*, podpisano 7. decembra 1914 v Nišu, ki je veljala za formalni in prvi jugoslovanski program Srbije (Jezernik, 2009, 69; Janković, 1967, 131).

1 ARS, AS 1039, fascikel (fasc.) 11, Trumbićevo pismo Vošnjaku, 24. 3. 1916.

Iz Rima se je Vošnjak skupaj s člani prihodnjega JO napotil proti Parizu. Pred potjo jih je Josip Mandić obvestil, da so v Trstu sprejeli odločitev, da se članom JO da popolno soglasje za predstavljanje naroda v tujini. Na sestankih v Trstu je bilo dogovorjeno, da predsedniki slovenskih in hrvaških občin ne bodo nasprotovali italijanski okupaciji, temveč bodo protestirali proti aneksiji dežel. Po prihodu v Pariz so Ante Trumbić, Nikola Stojanović, Hinko Hinković, Franko Potočnjak in Vošnjak dokončno ustanovili JO. Prvi sestanek je potekal v hotelu Madison, rue des Petits Champs, ki je ostal glavni sedež JO do konca vojne (Vošnjak, 1928, 18–19, 24).

LONDONSKI MEMORANDUM – RAZLOG ZA NASTANEK JUGOSLOVANSKEGA ODBORA

Ko sta izvedela, da se na Dunaju razmišlja o reorganizaciji Avstro-Ogrske v smislu trializma in se pripravlja teren za pridobivanje slovenskih, hrvaških in srbskih političnih prvakov za takšno rešitev, sta Trumbić in Supilo pospešila postopek za nastanek JO (Petrinović, 1986, 115–117). Na začetku leta 1915 je italijanski zunanji minister Sidney Sonnino v Trst poslal nekdanjega italijanskega generalnega konzula tega mesta Carla Gallija, ki naj bi se pozanimal, kakšno je slovensko in hrvaško stališče do prihodnosti Trsta. Galli je v pogovoru prvake društva Edinost obvestil, da bo Italija vstopila v vojno proti Avstro-Ogrski in zahtevala, da ji Trojni sporazum razen Tridentinske obljubi še Gorico, Trst in Istro z zaledjem vse do črte Julijskih Alp, vključno s Postojno in Reko. Trdil je, da je njegov namen skleniti sporazum s Hrvati in Slovenci, in če bi le-ti pristali na aneksijo, bi se lahko morda italijanske zahteve nekoliko zmanjšale, prebivalstvo pa bi lahko uživalo v narodnostnih pravicah (Šepić, 1964, 39; Paulová, 1925, 59). A Rybář mu je zagotovil, da se tržaški Slovenci nikoli ne bodo odrekli Trstu. Zaradi vesti o podpisu *Londonskega memoranduma* je v Trstu delujoča skupina slovenskih in hrvaških politikov, ki so jo predstavljali Rybář, hrvaški pravaški politik Matko Mandić, odvetnik Gustav Gregorin, Gregor Žerjav, Ivan Marija Čok, Josip Mandić, Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja, Ivan Lorković in drugi, odobrila ustanovitev JO. Zatem je na Trumbićevo pobudo nekaj teh politikov odšlo v emigracijo in tako so bile ob Trumbiću skoraj vse slovenske in hrvaške politične frakcije, razen Šusteršičeve ljudske stranke in Frankove Stranke prava (Petrinović, 1986, 123). Namreč, po podpisu *Londonskega memoranduma* so se emigranti odločili, da je naposled čas, ko je treba izstopiti iz anonimnosti in proti Italiji delovati javno, s polnimi imeni in podpisi ter kot uradna organizacija (Paulová, 1925, 51). Na podlagi programa, ki je nastal aprila, so se združili v JO in „pričeli na lastno pest, sami in brez zveze z domovino, polagati kamen za kamenom k državni stavbi [...]“ (Repe, 2009, 27). JO je z domovino v stik najlažje stopil v hrvaškem in slovenskem Primorju. Namreč, proti vsem pričakovanjem je večina slovenskih politikov ostala na svobodi ravno v Trstu, čemur Slovenci dolgujejo zahvalo predvsem knezu Konradu Hohenloheu, tržaškemu namestniku. Očitno sta bila z njegovim posredovanjem iz zapora spuščena tako dr. Gregorin kot tudi dr. Žerjav (Paulová, 1925, 57).

Odbor je začel kot emigrantska politična skupina in leta 1918 končal kot popolni zastopnik južnih Slovanov pri velesilah Antante, saj mu je to nalogo poverilo Narodno

veče v Zagrebu (Vošnjak, 1940, 6–7; Petranović, Zečević, 1985, 28). Poglavitna cilja programa JO sta bila odločilen boj proti *Londonskemu memorandumu* in propagiranje jugoslovanske združitve. Tretja točka njihovega programa je predstavljala dve nalogi: „Pred vsem delo okrog tega, da evropske države sprejmejo program jugoslovanske združitve in ga uvrstijo med svoje vojne cilje, in drugo prizadevanje, da bi se v evropsko javnost prodrlo z ‚jugoslovanstvom‘.“ (Stanković, 2009, 140).

Že februarja 1915 sta Josip Mandić in Vošnjak opozarjala, da ima propagandno delo zelo pomembno nalogo in da je treba za tuje diplomate ustanoviti glasilo. S tem namenom naj bi iz Avstro-Ogrske prišla Kramer ali Josip Jedlowski, tržaški dopisnik *Obzora* (Hameršak, 2005, 107). V Parizu so začeli izdajati list *Bulletin Yougoslave*, v Londonu pa *The Southern Slav Bulletin* (Ogris, 1921, 21–22).

Povod dejanskega oblikovanja JO je bil podpis *Londonskega memoranduma*, ki je določal, da v primeru zmage Italija dobi Tridentinsko, Južno Tirolsko, Goriško-Gradišansko, Trst, Istro, Kvarnerske otoke in Dalmacijo (Rahten, 2011, 195; Svoljšak, 1995, 164). Podpis omenjenega memoranduma je potrdil prepričanje JO v nujnost borbe za združitve južnoslovanskih narodov. Bil je, kot že omenjeno, dokončno oblikovan 30. aprila 1915, torej le nekaj dni po podpisu *Londonskega memoranduma* (Tuđman, 1966, 389). London je bil določen kot sedež Odbora, saj Rim za to ni bil primeren. Cilj je bila osvoboditev vseh južnih Slovanov izpod avstro-ogrškega jarma in združitve s Srbijo in Črno goro (Vodopivec, 2006, 157). Kot predsednik je Trumbić menil, da mora JO posebno pozornost posvetiti morju, navzven pa zastopati idejo integralnosti dežel. Po prihodu v Pariz sta se Gregorin in Dinko Trinajstić strinjala z Vošnjakovim predlogom, da bi bilo treba nekaterim vplivnim francoskim politikom razložiti narodnostno stanje, nakar je trojica opravila dolg pogovor s francoskim zunanjim ministrom Stéphenom Pichonom in francoskim premierjem Georgesom Clemenceaujem. Vošnjak je o jadranskem vprašanju poročal v odboru francoske zbornice za zunanje zadeve, kamor ga je povabil predsednik slednjega Georges Leygues. Že ob samem začetku delovanja je Odbor sestavil jugoslovansko spomenico, ki so jo sprva 6. maja 1915 predali francoskemu ministru za zunanje zadeve Théophilu Delcasséu in ruskemu ambasadorju v Parizu Aleksandru Petroviču Izvoljskemu (Pirjevec, 2008, 72). Kot uradni program JO so bile v letih 2015 in 2016 francoski in britanski vladi predane tri spomenice, ki jih je nato Odbor Narodnega veča SHS za okupirane kraje v Zagrebu izdal v posebni knjižici. Britanski vladi so marca 1916 predali še *Proglas na britanski narod in parlament* (Jugoslavenski program, 1915, III). Vendar pri pisanju besedila nista sodelovala Gregorin in Vošnjak, saj takrat še nista prispela v Pariz, temveč sta to storila Županič in Jedlowski (Zakošek, 2013, 78). V spomenici so vlade teh držav obvestili o ustanovitvi Odbora in njegovih ciljih, jugoslovansko vprašanje, ki je bilo poglavitno, pa je bilo povezano z jadranskim vprašanjem (Granda, 2008, 190; Ogris, 1921, 8). Delcassé in Izvoljski nista skrivala svojih simpatij do programa JO, medtem ko je bilo težje na svojo stran pridobiti Britanca lorda Edwarda Greya (Ogris, 1921, 17; Mandić, 1956, 22).

Po Vošnjakovem mnenju je imel JO pomembno vlogo, predvsem po podpisu *Londonskega memoranduma*, saj so njegovi člani v vseh delih sveta širili idejo o združitvi. Zdelo se mu je, da je bil Odbor „moralni porok in borec za politično moralo zaveznikov“

(Vošnjak, 1928, 36). V delu *Jugoslovanski odbor*, ki je izšlo leta 1940, je podal zanimivo oznako sodelavcev. Na tem mestu predstavljam le oznaki Gregorina in Županiča. Pri orisu sonarodnjaka Gregorina so ga prevevali mešani občutki: „Gregorin je danes razvalina, silno se je pootročil [...]. Kulturno presega i[n] Trumbića i[n] Trinajstića. Sploh imam spoštovanje pred njim. [...] Kadar govori s Francozi, vidi se, da ima na sebi nekaj finejšega, distingviranejšega.“ (Vošnjak, 1940, 50). „Gregorin je bil v Primorju požrtvovalen, nadarjen narodni delavec, katerega ime bo ostalo stoletja zabeleženo v zgodovini primorskih Jugoslovanov. [...] Bil je marljiv parlamentarec, idealen altruist, kakršnih danes ni. [...] A ni bil več stari borec, ko je prišel k nam v izgnanstvo. [...] Pravi idealist, kateremu gre globoko do srca vsako zlo, storjeno njegovemu narodu.“ (Vošnjak, 1928, 42; Vošnjak, 1940, 13–14). Zelo pozitivno je ocenil delo sonarodnjaka Županiča: „Dr. Niko Županić je bil individualnost svojega kova. Intelektualec, ki ni maral politikov našega parlamenta. Pri vladi v Nišu je bila njegova vloga pomembna, njemu se je treba zahvaliti, da so Slovenci vstopili v prvo razglasitev srbske vlade. [...]“ (Vošnjak, 1940, 14; Vošnjak, 1928, 38).

V času delovanja v JO je imel Vošnjak večkrat raznotere težave s svojimi sodelavci, tudi Slovenci, ki jim je očital premalo dovezetnosti za zadeve, ki so se vsaj njemu zdele

Sl. 1: Dr. Bogumil Vošnjak (ARS, AS 1039, fasc. 1).

Sl. 2: Dr. Niko Županič (ARS, AS 1039, fasc. 1).

Slika 3: Dr. Gustav Gregorin (ARS, AS 1039, fasc. 1).

velikega pomena. Tako je rojake označil kot počasneže: „[...] *Ali so strašni počasneži ti ljubi Slovenci. Moja stvar je bila gotova v januarju in še vedno ni sluha ne duha o spomenici. Rybař pa nosi v žepu že par mesecev angleško vprašalno polo glede gospodarskih podatkov.*“ (Vošnjak, 1994, 43–44). Iz zapisov njegovega dnevnika je moč čutiti, da so tudi njegova prizadevanja in mnenja velikokrat naletela na gluha ušesa. Nad delom Odbora je bil večkrat razočaran: „[...] *Spominjal sem M/asaryka/, kako sem lani v Ženevi karakteriziral politiko Italije. Osupnila me je M/asarykova/ trditev, da se je pogajal v Rimu Briand tudi o našem vprašanju. [...] Odbor pa debatira cele dneve o položaju, ne da bi se dotaknil tega vprašanja. [...] V Pariz sem došel s trdno voljo, da se nekaj učini. Pa že prihodnjega dne Brianda ni bilo več v Parizu. [...] Dalmacijo je najbrž že Italija prepustila, v krempljih pa drži Primorje. Potem bi bil položaj Slovencev mnogo slabši[,]* nego je bil prej.“ (Vošnjak, 1994, 151).

Petnajstega junija 1915 so bili člani JO povabljeni k Britancu Arthurju Evansu, ki je vodil neuradna pogajanja s tujimi silami na Balkanu. Pri njem je Vošnjak zastavil vse svoje znanje, da bi ga prepričal, da prava in pravična zahodna meja Jugoslavije ne more potekati drugje kakor po Soči (Ogris, 1921, 18). Odbor Evansa ni uspel prepričati, saj je slednji prepričljivo zagovarjal svoje stališče (Vošnjak, 1928, 53). Vošnjak je zaman prepričeval tudi druga dva britanska izvedenca: zgodovinarja in političnega aktivista Roberta Williama Seaton-Watsona ter zgodovinarja in novinarja Wickhama Steeda, „*naj bi se vsaj ne govorilo o strogo zemljepisno določenih mejah*“, temveč bi se te prepustile prihodnosti. Opozarjal jih je, da ne poznajo dovolj dobro Italijanov in njihovega „*prerazvitega smisla za mešetarenje*.“ Močno si je prizadeval, da bi britanske politike prepričal, kako zmotno je njihovo stališče in nespravlivo s programom JO. Na Odbor je posebno pismo naslovil tudi Vošnjakov oče, ki je protestiral proti početju tujih politikov (Ogris, 1921, 19). Britanci so veliko slovenskega ozemlja prištevali k nemškim krajem, zato sta Vošnjak in Županič imela zelo težko nalogo, saj sta že v prvih propagandnih poskusih naletela na veliko nerazumevanje britanske javnosti. Da bi jih prepričali o nasprotnem, so Gregorin, Trinajstić in Vošnjak 27. junija 1915 obiskali sira Mauricea de Bunsena, nekdanjega britanskega veleposlanika na Dunaju, in mu pokazali etnografske karte o ozemlju, kjer so živeli Slovenci in istrski Hrvati (Trgovčević, 1986, 187). Slovenske argumente je morda najbolje razumel zasebni sekretar predsednika britanske vlade Lloydja Georgea Lionel Curty, saj mu jih je Vošnjak na njegovem posestvu v Lincolnshiru leta 1916 zelo nazorno pojasnil (Lipušček, 2012, 248).

Vošnjak je že v domovini spisal spomenico, v kateri je obravnaval slovensko vprašanje, posebno poglavje pa namenil „*etničnemu spopadu na Primorskem in v Trstu*“ (Zakošek, 2013, 46). Člani JO so Vošnjakovi spomenici oporekali, saj naj bi podobne predloge vsebovala že splošna odborova spomenica, le da je Vošnjakova obširneje opredelila slovenski problem. Vošnjaku je najodločneje nasprotoval Supilo s precej žaljivo izjavo: „*Za Hrvate še imajo Velike Sile smisel, kar se tiče Slovencev, je vse končano.*“ A Vošnjak njegovim provokacijam ni popustil: „*Če smatrajo Velike Sile Slovence kot truplo, tem večja je naša dolžnost, da delamo za njih.*“ Naposled so člani Odbora iz slovensko-hrvaškega Primorja njegovo spomenico podpisali in iskali rešitev, kako jo predstaviti antantnim silam (Vošnjak, 1928, 55, Lipušček, 2012, 275). Tudi sicer si je

Vošnjak prizadeval opozarjati antantne in ameriške diplomatske kroge o nujnosti propada Avstro-Ogrske (Rahten, 2010, 81).

Vošnjak je številne opozarjal na Trst, saj je želel doseči, da bi pripadel Jugoslovanom, na kar je večkrat opozarjal tudi Seton-Watsona, ki za ta problem ni imel posluha: „*Razgovor najprej o britansko-slovanski ligi. Potem sem se pritožil, da je on jedini, ki daje Trst Italijanom, dočim so drugi pisatelji, [...] mnogo pravičnejši in reklamirajo Trst Sloveniji. Njega odgovor je bil tak, da sem moral slutiti, da piše na nalog Foreign officia. Rekel je, da Jugoslovani nimamo po narodnem načelu nikakega prava, ker je večina italijanska.*“ (Vošnjak, 1994, 68).

Vošnjak si je v času emigracije dopisoval z različnimi ljudmi iz domovine in tujine. Tako mu je rojak Tomo Šorli v enem od pisem pojasnjeval, da je zanj nepojmljivo, da bi Primorje pripadlo komu drugemu. Tudi v Rusijo je imel zaupanje: „*Ni vrag, da dobro poučena Rusija ne bi bila vsa na naši strani, posebno ko uvidi, kako se je strašno urezala, ko je računala, da bode južni front rešil situacijo na severu.*“ Šorli je zaupal tudi delu JO: „*Delo Slovencev, ki se nahajamo za čas vojne izven Avstrije, je takega pomena za zgodovino našega naroda, da se šteje vsakdo lahko srečnim, ako je mogel pri tem delu le v najmanjši meri pomagati.*“² Šorli je odkril knjigo italijanskega avtorja iz leta 1861, ki je nosila naslov *Trieste e l'Istria*, v kateri je pisec Slovanom prepuščal vso Dalmacijo, Reko, vse otoke in vso vzhodno Istro. Vošnjaku je predlagal, da bi jo ob pravem trenutku uporabili v korist Jugoslovanov.³

Prihodnja ureditev Jugoslavije je bila prepovedana tema oziroma zanj ni bilo pravega zanimanja. Vošnjak je na to problematiko opozarjal nešteto krat, pri čemer je vedno naletel na nem odpor. Izgovor je bilo vedno pomanjkanje časa, Trumbić pa se je po Vošnjakovih besedah tej temi izogibal. „*Tako nas je pravzaprav našel čas v celoti nepripravljen,*“ je ugotavljal štirideset let kasneje (Vošnjak, 1959, 150).

Uredniku časnika *The Westminster Gazette* je poslal pismo z naslovom *Antigermanism in Austria*, in sicer kot odgovor na 21. aprila objavljen članek o cesarju Karlu I. in njegovih prizadevanjih za reforme. Britansko javnost je opozarjal, da cesar ne more upati na podporo slovanskih narodov, predvsem zaradi izjave, da je za enotnost in ne za zvezo. A ta enotnost je pomenila nemško centralizacijo in zatiranje Slovanov. Zaradi tega so jugoslovanski emigranti britansko javnost pozivali, naj natančno preuči katastrofalne posledice ločenega miru z Avstrijo, ne samo za slovanske narode, temveč tudi za Italijo in Romunijo.⁴ Maja 1917 je pisal uredniku časnika *Land and Water* in pismo naslovil *Rights and Limitations of Small Nationalities* kot odgovor na članek nekega britanskega novinarja, pri čemer je želel britansko javnost seznaniti z dejanskim stanjem v Avstro-Ogrski.⁵

Da bi z jugoslovansko idejo čim lažje prodrli in si zagotovili podporo velikih sil, se je JO dogovarjal tudi z Rusi in eno spomenico izročil Pavlu Nikolajeviču Miljukovu, prihodnjemu ruskemu ministru za zunanje zadeve. Ker se je po Vošnjakovem mnenju

2 ARS, AS 1039, fasc. 10, Šorlijevo pismo Vošnjaku, 26. 3. 1916.

3 ARS, AS 1039, fasc. 10, Šorlijevo pismo Vošnjaku, 7. 7. 1916.

4 ARS, AS 1039, fasc. 27, Antigermanism in Austria, 22. 4. 1917.

5 ARS, AS 1039, fasc. 27, Rights and Limitations of Small Nationalities, 13. 5. 1922.

vsaka zadeva preveč „zategovala“ in zaradi nevarnosti, da bi Rusi prehitro odpotovali iz Londona, je organiziral čajanko v čast ruskih politikov, a do nje nikoli ni prišlo. Vošnjak se je sicer zavedal, da carski Rusiji nikakor ni bila v interesu ustanovitev skupne države Hrvatov, Slovencev in Srbov, saj jo je skrbelo katolištvo. Srbijo je želela podpreti le v njenih prizadevanjih za izhod na morje (Lipušček, 2005, 52–53). Že leta 1916 sta Pašičeva emisarja, profesorja Stane Belić in Aleksandar Stanojević poročala, da so Slovenci v Rusiji zamolčani, in predlagala, naj se tja pošlje koga izmed Slovencev, morda ravno Vošnjaka. Kako so Rusi razmišljali o Slovencih in Hrvatih, morda najbolje ponazori ne preveč pozitivna izjava ruskega državnika Sergeja Sazonova: „*O Hrvatih in Slovencih vam ne morem nič povedati. Oni se borijo proti nam in jaz vam sporočam: Če bi bilo potrebno, da se ruski narod z orožjem bori samo pol dneva, da bi osvobodili Slovence, jaz na to ne bi pristal.*“ (Lipušček, 2012, 205)

Že leta 1916 je bil Vošnjak izbran za člana JO, ki naj bi odpotoval v Rusijo in tam organiziral prostovoljcev. A glede pošiljanja odborovih članov v Rusijo so se zadeve kar precej zapletale, saj nekateri niso bili zaželeni, a mednje ni spadal Vošnjak (Mandić, 1956, 241). Vošnjak je imel menda že vse urejeno za potovanje, a je srbska vlada iz nepojasnjenih razlogov potovanje odložila (Vošnjak, 1940, 22).

Vošnjak se je srečal tudi z irskim nacionalistom in novinarjem Thomasom Powerjem O'Connorjem, s katerim se je pogovarjal o *Londonskem memorandumu* in slednjega je zanimalo, kako izničiti takšen „zločin“. O'Connor, ki je bil takrat najstarejši član britanskega parlamenta, je Vošnjaku napisal tudi predgovor k njegovi knjigi *A Dying Empire* (Vošnjak, 1928, 130), ki so jo v State Departmentu in pri Inquiryju, ameriški študijski skupini, ki jo je organiziral Woodrow Wilson in ki je bila zadolžena za pripravo gradiva za mirovno konferenco v Parizu, uporabljali kot neke vrste priročnik o Sloveniji. Vošnjak je v enem delu knjige pomenljivo zapisal: „*Preprosta resnica je, da so Slovenci premajhen narod, da bi lahko organizirali neodvisno državno življenje.*“ Ta citat kaže, da Slovenci niso videli druge rešitve kot le združitev z drugimi južnimi Slovani (Lipušček, 2005, 22).

Vošnjak je na eni izmed sej Odbora imel daljši govor, kjer se je razgovoril o položaju Slovencev in prihodnji skupni državi: „*Vprašal sem Supila, kako si je drznil govoriti o ‚Laibachu‘ velikemu diplomatskemu svetu, saj je slovensko ime vendar enakopravno hrvaškemu in srbskemu.*“ Vošnjak je svoj govor še nadaljeval: „*V svojem daljšem govoru sem ostro ožigosal delo in politično napako naših angleških prijateljev, ki ustvarjajo nekakšne apriorne bodoče državne meje – istrsko Rašo. [...] Naša naloga je doseči, da Velike Sile dajo svoje soglasje za državno enotnost Slovencev, Hrvatov in Srbov. Da bi se to doseglo, se je potrebno obrniti na Krono in srbsko vlado, na narode Antante in njihovo javno mnenje, katerih vlade so reakcionarne in ignorantne*“ (Vošnjak, 1928, 101–102).

PODPIS KRFSKE DEKLARACIJE IN POT V ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE

Konec aprila 1917 je Pašić na Krf povabil Trumbića in Protića s predlogom, da se tja pošljejo še trije člani JO, in sicer Hrvat, Slovenec in bosanski Srb (Kranjec, 1928, 96). Delegacija Odbora je na Krf prispela 11. junija 1917. Med člani ožjega odbora za sestavo deklaracije sta bila tudi Trumbić in Vošnjak, deklaracija pa je bila po dolgotrajnih

sestankih podpisana 20. julija 1917 (Vošnjak, 1940, 26).⁶ Pred sestavo delegacije JO so se Slovenci po Trumbićevih navodilih morali odločiti, kdo jih bo predstavljal: Gregorin ali Vošnjak. Odločili so se za slednjega, saj ga je za pogajanja na Krfu kvalificiralo njegovo izjemno zanimanje za jugoslovanski problem, še posebej vprašanje Trsta in Istre (Janković, 1967, 192; Vošnjak, 1928, 221). Še pred odhodom delegatov JO na Krf je bila v domovini prebrana *Majniška deklaracija*, ki je niso mogli spregledati ne člani Odbora ne srbski politiki. Pašić in srbska vlada sta sicer dajala vtis, da to dejanje tolerirata, morda iz obzirnosti do pogajalcev Odbora, kar je Vošnjak zmotno ocenil, da so jo srbski politiki odobraval (Janković, 1967, 130).

V času Pašićevega povabila so se v svetu pripetili veliki dogodki: Združene države Amerike (ZDA) so vstopile v vojno, Rusi pa so se zaradi boljše vizma ločili od zaveznikov. To je bil po Vošnjakovih besedah zgodovinski trenutek, v katerem je oblikovanje jugoslovanskega programa nosilo velik pomen.⁷ Velik vpliv na sam nastanek *Krfske deklaracije* pa naj bi imelo ravno dogajanje v Rusiji (Vošnjak, 1939, 5). A v Pašićevem povabilu na Krf ni bilo opredeljeno, o čem se bodo pravzaprav pogajali, zato JO predhodno ni natančno opredelil skupnega stališča, ki naj bi ga njegovi delegati zastopali. Trumbić je dobil občutek, da bodo na Krfu samo izmenjali mnenja s srbsko vlado (Petrinović, 1991, 162).

Na poti proti Krfu so se odborovi člani ustavili v Rimu ob zelo zanimivem trenutku „italijanske balkanske politike“. V tistih dneh je namreč Italija razglasila protektorat nad Albanijo, kar se je članom Odbora zdelo kot „nož v hrbet bodoči balkanski politiki“. Zdelo se jim je, da protektorat ne more pomeniti drugega kakor aneksijo. Ko so prispeli na Krf, so prestolonasledniku Aleksandru predali Meštrovičev ščit, na katerem so bile na poseben simbolni način prikazane vse dežele avstro-ogrskih Slovanov. Regenta je zanimalo, zakaj na ščitu ni tudi grba Goriške, zato je tudi Vošnjak menil, da je bil Meštrovič nepravilen, ko je Koroški in Štajerski na ščitu namenil le enega konja (Vošnjak, 1928, 221, 232).

Na prvi seji krfske konference je Vošnjak vsem udeležencem izročil spis *Piemont*, zbirko razprav o temeljnih prihodnje države, političnem centralizmu, decentralizaciji in samoupravi. Zavzel se je za to, da se na vsak način ugotovi in določi, da bo nova država obsegala vse slovensko ozemlje, a je vmes posegla že omenjena objava o *Majniški deklaraciji*, zato srbski udeleženci sprva niso hoteli niti slišati za Slovence, z izgovorom, da sami želijo ostati pod žezlom habsburške monarhije (Ogris, 1921, 40).

Ker je politična tradicija Srbov v veliki meri temeljila na zamisli samouprave, je Vošnjak upal, da bodo njegova stališča stopila v ospredje (Grdina, 2005, 194). Z Vošnjakovim predlogom glede samouprav se je med člani JO strinjal le Hinković in še ta delno (Janković, 1967, 262). Ko so se pogajali o imenu prihodnje skupne države, je Vošnjak predlagal ime Združena nacija Srbov, Hrvatov in Slovencev (Janković, 1967, 231). Ves čas je namreč zatrjeval, da so Slovenci Jugoslovani, kar je skušal tudi dokazovati pri propagiranju v emigraciji (Vošnjak, 1994, 120).

Po „zloglasnem“ solunskem procesu in izvršitvi sodbe so se navkljub slabemu ozračju, predvsem med predstavniki JO, seje na krfski konferenci nadaljevale povsem normalno.

6 ASS, ASS 103, škatla (šk.) 4, Štiridesetletnica krfske deklaracije, Ameriška domovina, 24. 7. 1957.

7 ASS, ASS 103, šk. 5, A page from Yugoslav constitutional and religious history, 1.

A s tem procesom si je srbska vlada nakopala nove nasprotnike. Vošnjak se je kasneje spraševal, kako so lahko udeleženci konference imeli tisti duševni „*ekvilibrj*“, ki je bil potreben za vodenje prihodnjega državnega življenja. Zanj je bil pravi „čudež“, da je iz takšne tragedije vstala deklaracija neodvisnosti in notranje ureditve (Janković, 1967, 215; Kranjec, 1928, 95). Krfsko konferenco je primerjal s skupščino v Philadelphii, ker se je tam včasih na dolgo in široko razpravljalo o skoraj nepomembnih stvareh, zanemarjala pa so se vprašanja, ki so kasneje povzročila krvave državljanske vojne. Nič drugače ni bilo na Krfu, debatirali so o nepomembnih zadevah, ki za prihodnost nove države po njegovem mnenju niso imele velikega pomena (Janković, 1967, 207).

Petega julija 1917 je bil Vošnjak izbran za člana ožjega odbora za sestavo *Krfske deklaracije*. O seji, ki jo je sklical Trumbić, si je Vošnjak v svoj dnevnik zapisal naslednje: „[...] *Bili smo jedini, da mora Srbija v posebni noti zahtevati od velikih sil ujedinjenje Južnih Slovanov. Treba je prevzeti odgovornost za naše ukrepe napram plenumu in ne čakati, da plenum šele ratificira naše zaključke. Trumbić/ bi nas moral pozvati večkrat na ožjo sejo.*“ (Vošnjak, 1994, 202, 205). Ožji odbor je skupaj z načrtom za *Krfsko deklaracijo* sestavil tudi *Spomenico za vlade zavezniških sil* (Čulinović, 1966, 198).

Vošnjak se je na eni izmed sej pritožil, saj se nič ni razpravljalo o slovenski usodi: „*V današnji seji sem rekel, da naše vprašanje še ni na diplomatskem stolu. Na to Pašić/, da sploh še ni diplomatskega stola.*“ Člani JO so torej dvomili o zanesljivosti pogajanj s Srbi in Vošnjak je v svoj dnevnik zapisal: „*V seji je čital Pašić zloglasno noto od meseca avgusta 1915, v koji so nas prodali. Točno sem si zapisal, kaj pravi nota o Slovencih. To nas je sve porazilo. Zvečer Trumbić v očajanju. Dolg sprehod ob morju. Kaj je napraviti, ako Srbija noče sedaj energično vzeti v roke stvar našega ujedinjenja. Poslati sla v Petrograd ali pa brzopjaviti provizorni vladi. In doma verujejo, da je problem že postavljen.*“ (Vošnjak, 1994, 207). Frano Supilo je že januarja 1915 odšel v Petrograd, da bi za južne Slovence izposloval zaščito, a se je ravno v času njegovega prihoda izvedelo, da so bila jadranska ozemlja že žrtvovana (Paulová, 1925, 50). Vošnjak je prav tako odločno zavrnil dualizem Srbija-Hrvaška, saj naj bi to pomenilo podobno situacijo kot v Avstro-Ogrski (Vošnjak, 1959, 153).

Na zadnji seji konference, ki je potekala 16. julija 1917, so govorili o vsebini *Krfske deklaracije*. Po Vošnjakovem pričevanju so se razšli v zelo težkem vzdušju in čutiti je bilo nekakšno nezaupanje. Zdelo se jim je, da prihajajo trenutki, ki bodo otežili združitev v smislu ideala, ki so si ga zastavili s *Krfsko deklaracijo*. V spominih je zapisal, da se črni pogledi na prihodnost niso uresničili, a je ostalo „želo nezaupanja“ med Pašićem in Trumbićem, ki je „*zastrupljal medsebojne odnose tekom leta 1918 in pozneje*“ (Vošnjak, 1959, 261–263).

Vošnjak je zanikal, da bi bila *Krfska deklaracija* mednarodno dejanje, ki sta ga sklenila dva mednarodna ustvarjalca. „*Jugoslovanski odbor ni bil mednarodni faktor, ampak sta bila Srbska Vlada in Jugoslovanski odbor emanacija neke edinstvene narodne volje, ki se je izražala v neštetih pojavih.*“ *Krfsko deklaracijo* so zaveznikom uradno notificirali kot državni program Srbov, Hrvatov in Slovencev (Vošnjak, 1928, 265–266). Vsekakor pa so se člani JO zavedali, da Deklaracija ni mogla rešiti vseh vprašanj in da bo težko uresničiti vse, kar so vanjo zapisali (Vošnjak, 1994, 241).

Navkljub *Krfski deklaraciji* nesporazumi med JO in srbsko vlado niso poniknili, saj Pašić kot starosta srbske politike ni želel pristati na sporazum, ki bi Odbor izenačil s srbsko vlado. Zaradi nestrinjanja je predsednik JO 8. oktobra 1918 britanskemu zunanjemu ministru Arthurju Balfourju poslal spomenico, v kateri je poudaril razlike v stališčih med srbsko vlado in Odborom. Ker je slednji naletel na odpor srbske vlade, hkrati pa so ga razočarala stališča Francozov in Britancev, so emigranti vedno več upanja polagali v ZDA in ameriškega predsednika Thomasa Woodrowa Wilsona (Petrinović, 1986, 147–148). Tudi Vošnjak je gledal pozitivno na vstop ZDA v vojno: „*V nekem pogledu pomeni vstop Združenih držav v vojno za nas eno ogromno dobrobit. Dosedanja diplomatska akcija zaveznikov ni imela pravega ideološkega ozadja. Še vedno je to diplomacija starega sloga, ki mešetari za zemljo in ljudi, to je diplomacija, ki je zakrivila Londonski pakt, diplomacija, ki ne razume potrebe enotnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev [...].*“ Po njegovem mišljenju je vstop ZDA v vojno spremenil tudi mnenje hrvaških in slovenskih izseljencev, ki so dom poiskali „čez lužo“: „*Naši izseljenci, predvsem Hrvati in Slovenci, so živeli pod grozno hipnozo sile in moči Avstro-Ogrske. Preko morja so v svobodni republiki nadaljevali življenje s svojo staro mentaliteto. [...] Ta svet s postopkom Amerike proti Avstro-Ogrski še nikakor ni bil osveščen, da se mora priključiti našemu gibanju.*“ (Vošnjak, 1928, 168–170).

Že na Krfu so tekla pogajanja, koga poslati v ZDA, da bi širil jugoslovansko idejo. Za ta odhod si je močno prizadeval Vošnjak (Vošnjak, 1928, 310), ki je novembra v Londonu obiskal ameriškega ambasadorja Walterja Hinesa Pagea, s katerim je silovito razpravljajal o položaju Slovencev. Po besedah Pagea so bile ZDA pripravljene pomagati Srbiji, ne pa tudi drugim južnim Slovanom: „*Izjavil je: za Srbijo ima Amerika 'whole-hearted sympathy'. O drugih pa Amerika – oziroma Page – noče nič, da čuje. Ko sem videl, da je gluha, sem pa rekel: Ako za ambasadorja ne eksistira naše vprašanje, bom pa govoril Vam Amerikancu. Pa tudi naša karta ni delala čudeže.*“ (Vošnjak, 1994, 236).

JO se je zavedal neenotnosti, navduševanje za njihove ideje v ZDA pa je bilo zlasti med Slovenci slabo. Tako so po dogovoru z regentom Aleksandrom tja naposled poslali Vošnjaka, ki naj bi izposloval podporo *Krfski deklaraciji* in funkcionarje State Departmenta nagovoril, naj pokažejo več posluha do Odbora. Slovenske izseljence je moral prepričati, da nova država ne bo nastala na podlagi vojaškega osvajanja, temveč na vzajemnem soglasju med Srbi, Hrvati in Slovenci monarhije ter Srbi iz kraljevine. Najprej je skušal pridobiti lastnika in urednika časnika *Glas naroda* Franka Sakserja ter vodstvo Slovenskega republikanskega združenja, a uspeha ni bilo, prav tako ne pri socialistih in slovenskem katoliškem taboru (Lipušček, 2003, 222–223; Rahten, 2010, 84–85). Po Vošnjakovem mnenju tudi Wilsonovih 14 točk ni prineslo nič dobrega, saj naj bi pomenile razočaranje za vsakogar, ki je želel neodvisno in svobodno Jugoslavijo. Po nekaj letih je zapisal, da je takrat imel občutek, da se je vse zarotilo proti njim (Vošnjak, 1928, 228; Vošnjak, 1940, 35).

V stik je prišel tudi s predsednikom zunanjega odbora ameriškega senata, senatorjem Frankom Harrisom Hitchcockom, v številnih manjših spomenicah pa je Wilsonu in ameriškemu državnemu sekretarju Robertu Lansingu pojasnjeval jugoslovansko vprašanje. Najvišjega federalnega sodnika Louisa Dembitza Brandeesa je seznanil z jadranskim vprašanjem. Brandess mu je predlagal integralno združenje vseh Slovencev s Hrvati in

To the President.

I had as lecturer of institutional law in the Croatian University of Zagreb (Ljubljana) the great chance to study very closely the great problem of the disintegration of the old Austro-Hungarian Empire. My observation taught me that the forces of disintegration are growing from year to year and that there is only one solution for the Slav nations living under the rule of Austria-Hungary: absolute state independence.

I am a representative of the most Western branch of the Yugoslav nation, the Slovenes, in the Yugoslav Committee and for behalf of the political freedom of the Slovenes in a Yugoslav Commonwealth I am working since 1915.

I have the honor to submit to you my work I wrote on our problem during our people there is a living man whose last principles

Sl. 4: Del Vošnjakove spomenice, ki jo je predal amerškemu predsedniku Wilsonu (ARS, AS 1039, fasc. 12).

Srbi. Vošnjak je obiskal tudi težko bolnega nekdanjega ameriškega predsednika Theodorja Roosevelta, Wilsonu in zunanjemu odboru senata Združenih držav Amerike pa je poslal spomenico, v kateri je pojasnil težave z Italijo. Zahteval je, naj se Amerika zoperstavi Italiji v njenih namerah in predlagal, naj ameriška vojska zasede slovensko Primorje. Kot prvi izmed jugoslovanskih politikov je poudaril pomen plebiscita, saj naj bi ustvaril takšen položaj, ki bi zagotovil pravično rešitev jadranskega vprašanja (Ogris, 1921, 70; Lipušček, 2012, 336).

Vošnjak se je že pred odhodom v ZDA zavedal, da so državniki zahodnih sil verjeli, da je možno Avstro-Ogrsko federalizirati, kar naj bi bila po njihovem mnenju tudi najboljša rešitev. Da bi jih prepričal o nasprotnem, je sestavil spomenico oziroma študijo *Austrian Federalism* in jo v rokopisni obliki prinesel v ZDA. Spomenico in nekaj publikacij je poslal v Belo hišo, nakar ga je osebni sekretar predsednika Wilsona Joseph Patrick Tumulty obvestil, da jih je predsednik prejel. Namen Vošnjakovega pisanja je bil onemogočiti vsakršno misel na avstrijski federalizem (Vošnjak, 1928, 290, 298).

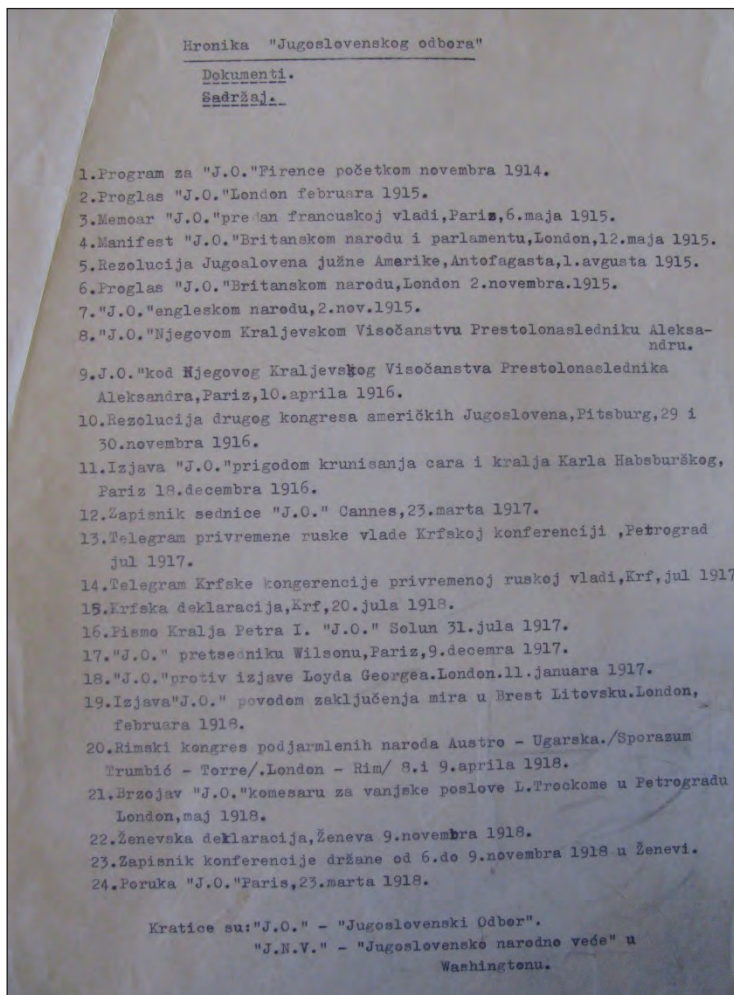
V ZDA se je udeležil številnih shodov, kjer je rojake nagovarjal, naj podprejo jugoslovansko idejo, pri čemer je ponekod žel uspeh, drugje doživel razočaranje (Vošnjak, 1994, 262). Na težave je na primer naletel v Chicagu, saj so tamkajšnji Slovenci od njega zahtevali zagotovilo škofa Antona Bonaventure Jegliča in Ivana Tavčarja (Ogris, 1921, 70). A kmalu je bila podana *Izjava slovenske duhovščine v Zedinjenih državah Amerike*, s katero so poudarili, da izražajo „brezmejno spoštovanje knezškofu Jegliču in škofu Mahničju, ki postavljajoča se na čelo jugoslovanskega gibanja zaslužujeta globoko hvaležnost vseh Slovencev“. Zaradi tega je bila slovenska duhovščina v ZDA pripravljena napeti vse sile, „da se doseže svobodna Jugoslavija [...]“.⁸ Naposled je Vošnjakova misija v ZDA vendarle žela uspehe. Tako je tudi Albin Ogris leta 1921 v svoji razpravi Vošnjakovo delovanje v ZDA označil kot uspešno: „Prepotoval je veliko republiko od Atlantika do Pacifika, obiskujoč slovenske naselbine, raztresene v za naše razmere ogromnih razdaljah, predaval, razlagal, bodril, poučeval, svetoval ter tolmačil ideal zedinjene samostojne jugoslovanske države. Skoraj povsod je bilo treba orati ledino.“ (Ogris, 1921, 65).

KONEC VOJNE IN S TEM TUDI JUGOSLOVANSKEGA ODBORA

Konec vojne je Vošnjak dočakal v ZDA. Ob razpadu Avstro-Ogrske in njenih porazih v vojni je pisal v svojih spominih deset let pozneje: „Tako je poslednji akt te grozne tragedije sramoten in ponižujoč za glavnega igralca. Eno veliko cesarstvo podlega sramotno in prosjači za mir republiko z najstarejšo ustavo in najmlajšo družbo, republiko, ki pomeni kljubovanje vsem tradicijam hiše Habsburžanov.“ Tudi veselja nad uspehom emigrantskih prizadevanj ni mogel prikriti: „Washington triumfira! [...] Kar je bilo začeto v Londonu, nadaljevano na Krfu in v Washingtonu, je bilo zaključeno v skupščini na Markovem trgu.“ (Vošnjak, 1928, 371–372).

V poslednjih dneh oktobra 1918 v ZDA je sestavil spomenico o političnih razmerah v Goriško-Gradiščanski, Trstu in Istri, s katero je želel prikazati celoten problem Primorja, ter jo poslal Beli hiši. Čeprav ni imel zveze z Narodnim večem, je menil, da je dobro zadel domače želje (Vošnjak, 1928, 376–377). Domov se ni odpravil takoj po koncu vojne, saj je počakal ameriško izdajo svoje knjige *A Bulwark against Germany*. A ko se je vendarle znašel v Parizu, je doživel razočaranje, saj ga tamkaj ni čakal noben poziv iz Zagreba ali Ljubljane, niti vesti ne (Vošnjak, 1928, 379–380). „[...] nihče mi ni odgovoril ali me pozval v domovino, ki je bila osvobodjena tudi s pomočjo energične akcije naše emigracije, v kateri sem imel svoj delež tudi jaz.“ A hkrati ni kazal razočaranja, ker se v domovino ni

8 ARS, AS 1039, fasc. 1, Izjava slovenske duhovščine v Zedinjenih državah Amerike l. 1918.

Sl. 5: Kronika Jugoslovanskog odbora (ARS, AS 1039, fasc. 13).

vrnil prej, saj mu tako ni bilo treba sodelovati pri ženevski konferenci, zaradi katere se je po njegovem mnenju začelo pešanje sil JO (Vošnjak, 1940, 41–42).

Deset let kasneje je Vošnjak v spominih delo JO ocenil kot pozitivno: „[...] Zmaga je dokazala, da smo šli po pravi poti.“ (Vošnjak, 1928, 392), a tudi sam ni mogel zanikati določenih nesoglasij, tako je na primer ostalo nerazčiščeno razmerje med Odborom in srbsko vlado, ki ga je, vsaj po Vošnjakovem mnenju, na pravi tir nekoliko spravila *Krfska deklaracija*. Hkrati pa se je zavedal, da niti ta dokument ni mogel ustvariti popolne harmonije med njima (Vošnjak, 1940, 25).

Po vojni in ustanovitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) je bil tudi sam razočaran, saj se ni izteklo po željah emigrantov, tudi njihovo delo ni dobilo zadostnega priznanja: „*Nepriznavanje in prikrivanje dela jugoslovanske emigracije je greh, storjen sami naši državni skupnosti, saj je naša emigracija vse naše glavne probleme dobro razumela in ustvarila zdrave pametne rešitve. Ona in jugoslovanski prostovoljci so se borili za velike ideje Antante in velikega predsednika Wilsona.*“ (Vošnjak, 1928, 399–400). Poudariti velja, da nihče izmed članov JO razen Vošnjaka in Trumbića nikdar ni bil izvoljen niti v Narodno skupščino.

Z ustanovitvijo Države SHS in konferenco v Ženevi je začel JO izgubljati pomen, čeprav je formalno še obstajal do 2. junija 1919 (Petrinović, 1986, 152). Z nastankom SHS je postalo odborovo delovanje brezpredmetno. Njegov predsednik Trumbić je prevzel ministrstvo za zunanje zadeve, zato ga je za kratek čas nadomestil Trinajstić. Na pariški mirovni konferenci je Odbor sicer imel še nekaj formalnih sej, a je nekega dne v Pariz prispel telegram, v katerem je bilo sporočeno, da je minister za notranje zadeve Svetozar Pribićević JO razpustil (Vošnjak, 1940, 43).

SKLEP

Po napadu na prestolonaslednika Franca Ferdinanda so Slovenci „zvesto“ stali monarhiji ob strani in ostro obsojali srbsko dejanje. A to ni veljalo za peščico slovenskih primorskih intelektualcev, pri katerih so zahteve po odcepitvi od Avstro-Ogrske in združitvi z južnimi Slovani monarhije postajale vse glasnejše. Med njimi so se znašli tudi Otokar Rybař, Gustav Gregorin, Niko Županič, Bogumil Vošnjak in drugi, ki so kmalu navezali stike s hrvaškimi emigranti. Hrvaška politična emigracija, predvsem istrski in dalmatinski politiki, se je v tujini že povezala in izrazila željo, da se ji pridružijo slovenski predstavniki. Najdejavnejši med slovenskimi emigranti je bil zagotovo Bogumil Vošnjak, ki se je kmalu po začetku vojne zatekel v tujino, kjer je stopil v stik z vodjo hrvaške emigracije Antejem Trumbićem. Kljub tako imenovani tajnosti *Londonskega memoranduma* (pakta) 1915 le-ta ni mogel dolgo ostati skrit očem javnosti, tudi predstavnikom prihodnjega Odbora ne. Le-ti so se namreč nekaj dni po podpisu Memoranduma združili v Jugoslovanski odbor. Da bi mednarodne sile prepričali o škodljivih posledicah omenjenega Memoranduma za južne Slované, so napeli vse moči in začeli s propagandno akcijo ter prizadevanji za sestanke s pristojnimi osebami svetovne politike. Pojasnjevali so jim, kaj pomeni za njihovo usodo *Londonski memorandum*, hkrati pa zahtevali pravico do združitve v enotno in neodvisno državo, torej odcepitev od Avstro-Ogrske. Tudi Bogumilu Vošnjaku je ob pomoči sonarodnjakov in članov JO uspelo stopiti v stik z visokimi tujimi funkcionarji, pred katerimi je zastopal stališča Odbora in znotraj le-teh še slovenske zahteve. Kot edini Slovenec je pod okriljem JO s srbsko vlado podpisal *Krfsko deklaracijo* 1917 in se nato odpravil podpornike poiskati tudi med ameriškimi Slovenci. Južni Slovani monarhije so združitve s Srbijo in Črno goro v skupno državo uresničili, boj zoper določila *Londonskega memoranduma* pa se je prestavil na pogajalsko prizorišče pariške mirovne konference.

SLOVENES IN THE YUGOSLAV COMMITTEE AND THE LONDON
MEMORANDUM*Aleksandra GAČIĆ*

Aleksandra Gačić, s. p., Rožnik 17, 3270 Laško, Slovenia

e-mail: aleksandra.gacic@gmail.com

SUMMARY

After the attack on the Archduke Franz Ferdinand, the Slovenes „faithfully“ stood monarchy at hand and severely condemned Serbian action. But this was not the case for a handful of Slovenian coastal region intellectuals, whose demands for secession from the Austro-Hungarian Empire and the unification of the Southern Slavs into the monarchy became increasingly louder. Among others there were Otokar Rybář, Gustav Gregorin, Niko Zupanič, Bogumil Vošnjak and others who soon established contacts with Croatian emigrants. Croatian political emigrants, especially Istrian and Dalmatian politicians had already been connecting abroad and expressed desire for the Slovenian representatives to join them. The most active among Slovenian emigrants was certainly Bogumil Vošnjak, who shortly after the beginning of war fled abroad, where he came into contact with the head of the Croatian emigration Ante Trumbić. Despite the so-called secrets of the London Memorandum/Pact 1915, this could not long remain hidden from the eyes of the public, including representatives of the future Yugoslav Committee. In fact, a few days after the signing of the controversial Memorandum they have united in the so-called Yugoslav Committee. In order to convince international forces in the harmful consequences of Memorandum for the southern Slavs they gathered all their powers and started a propaganda campaign as well as arranged meetings with governing parties of world politics, to whom they explained what London Memorandum meant for their fate, and at the same time they demanded the right the merge into a unified and independent state, thus seceding from the Austro-Hungarian Empire. Even Bogumil Vošnjak, with the assistance of his compatriots and members of the Yugoslav Committee succeeded to get in touch with senior foreign officials against whom he represented the views of the Yugoslav Committee and within them, the Slovenian request. As the only Slovenian under the auspices of the Yugoslav Committee, with the Serbian government he signed the Corfu Declaration and then went in search of supporters among American Slovenes. South Slavs of the monarchy with a union with Serbia and Montenegro in the common state made reality, and the fight against the provisions of the London Memorandum was moved to the negotiating venue of the Paris Peace Conference. The research is based on the material of the Archives of the Republic of Slovenia and the archive of Studia Slovenica as well as Vošnjak's published diary from World War I and other monographs associated with wartime operations, which he issued during his life.

Keywords: Yugoslav Committee, London Memorandum/Pact 1915, Bogumil Vošnjak, Niko Županič, Gustav Gregorin, Corfu Declaration

VIRI IN LITERATURA

- ARS, AS 1039** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), Osebni fond Bogumila Vošnjaka (AS 1039).
- ASS, ASS 103** – Arhiv Studia Slovenica, Ljubljana (ASS), Fond Vošnjak (ASS 103).
- Jugoslavenski program (1915):** Spomenice Jugoslavenskog odbora u Londonu o jugoslavenskom pitanju predane francuskoj i britanskoj vladi g. 1915. i g. 1916. Zagreb, Odbor Narodnog vijeća SHS za okupirane krajeve.
- Petranović, B., Zečević, M. (1985):** Jugoslavija 1918/1984. Zbirka dokumenata. Beograd, Svedočanstva.
- Vošnjak, B. (1994):** Dnevnik iz prve svetovne vojne. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.
- Bajc, G. (2000):** Zapletena razmerja. Ivan Marija Čok v mreži primorske usode. Koper, Društvo TIGR Primorske.
- Čulinović, F. (1966):** Pravnopolitičko značenje Krfske deklaracije. V: Bogdanović, V., Čulinović, F., Kostrenčić, M. (ur.): Jugoslavenski odbor u Londonu u povodu 50-godišnjice osnivanja. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 161–228.
- Granda, S. (2008):** Slovenija: pogled na njeno zgodovino. Ljubljana, Urad vlade za komuniciranje.
- Grdina, I. (2005):** Slovenska politika in parlamentarizem v kraljevski Jugoslaviji (1918–1941). V: Vogrinec, B. (ur.): Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma. Ljubljana, Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 185–257.
- Hameršak, F. (2005):** Josip Jedlowski – životopis (s bilješkama za transnacionalnu povijest jedne građanske obitelji). Časopis za suvremenu povijest, 37, 1, 101–128.
- Janković, D. (1967):** Jugoslovensko pitanje i krfska deklaracija 1917. godine. Beograd, „Savremena administracija“.
- Ježernik, B. (2009):** Antropolog, ki je ljudem meril glave. V: Muršič, R., Hudelja, M. (ur.): Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor. Spominski zbornik ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 23–73.
- Kranjec, S. (1928):** Kako smo se zedinili. Celje, Družba sv. Mohorja.
- Lipušček, U. (2003):** Ave Wilson. ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920. Ljubljana, Sophia.
- Lipušček, U. (2005):** Slovenci in Londonski pakt. V: Vodopivec, P., Kleindienst, K. (ur.): Velika vojna in Slovenci: 1914–1918. Ljubljana, Slovenska matica, 48–61.
- Lipušček, U. (2012):** Sacro egoismo. Slovenci v krempljih tajnega Londonskega pakta 1915. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Mandić, A. (1956):** Fragmenti za historiju ujedinjenja. Povodom četrdesetgodišnjice osnivanja Jugoslavenskog odbora. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Ogris, A. (1921):** Borba za jugoslovensko državo: načrt zgodovine in delovanja jugoslovenskega odbora v Londonu za časa svetovne vojne. Ljubljana, Tiskovna zadruga.

- Paulová, M. (1925):** Jugoslovenski odbor (Povijest jugoslavske emigracije za svjetskog rata od 1914.–1918.). Zagreb, Prosvjetna nakladna zadruga.
- Petrinović, I. (1986):** Ante Trumbić: politička shvaćanja i djelovanje. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Petrinović, I. (1991):** Ante Trumbić, politička shvaćanja i djelovanje. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Pirjevec, J. (2008):** „Trst je naš!“ Boj Slovencev za morje (1848–1954). Ljubljana, Nova revija.
- Pleterski, J. (1971):** Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918. Ljubljana, Slovenska matica.
- Rahten, A. (2010):** Od Svete alianse do Združenih narodov: svet in politika velesil 1815–1945. Kranj, Fakulteta za državne in evropske študije.
- Rahten, A. (2011):** Wilsonova srečanja in razhajanja s Slovenci. V: Rahten, A., Šumrada, J. (ur.): Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev / Les Cin Grands et la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes. Loka pri Mengšu, Center za evropsko prihodnost, 195–219.
- Repe, B. (2009):** Zakaj so Slovenci vstopili v Jugoslavijo in zakaj so iz nje odšli? V: Balkovec, B. (ur.): Jugoslavija v času, devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države / Yugoslavia through time, Ninety Years Since the Formation of the First State of Yugoslavia. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 21–46.
- Stanković, Đ. (2009):** Srbija i stvaranje Jugoslavije. Beograd, Službeni glasnik.
- Svoljšak, P. (1995):** Kupčevanje za zeleno mizo. V: Drnovšek, M., Bajt, D. (ur.): Slovenska kronika XX. stoletja, 1900–1941. Ljubljana, Nova revija, 164–165.
- Šepić, D. (1964):** Srpska vlada, Jugoslavenski odbor i pitanje kompromisne granice s Italijom. Zagreb, Jugoslavenski istorijski časopis, 3, 37–55.
- Trgovčević, L. (1986):** Naučnici Srbije i stvaranje Jugoslavije. Beograd, Narodna knjiga, Srpska književna zadruga.
- Tudman, F. (1966):** Jugoslavenski odbor i stvaranje zajedničke države južnoslavenskih naroda. V: Bogdanović, V., Čulinović, F., Kostrenčić, M. (ur.): Jugoslavenski odbor u Londonu u povodu 50-godišnjice osnivanja. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 369–449.
- Vodopivec, P. (2006):** Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja. Ljubljana, Modrijan.
- Vošnjak, B. (1928):** U borbi za ujedinenu narodnu državu: utisci i opažanja iz dobe svetskog rata i stvaranje naše države. Ljubljana, Tiskovne zadruga.
- Vošnjak, B. (1937):** Ob stoletnici rojstva Mihe Vošnjaka, prvega slovenskega zadrugarja. 18. septembra 1837. Beograd, Zadruga štamparija.
- Vošnjak, B. (1939):** Tri Jugoslavije (Jugoslavija v emigraciji – Jugoslavija v stvarnosti – Jugoslavija bodočnosti). Ljubljana, Narodna tiskarna.
- Vošnjak, B. (1940):** Jugoslovanski odbor v Londonu: ob 25 letnici nastanka. Ljubljana, Sreska organizacija Saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije.
- Vošnjak, B. (1959):** Ustavni pogledi Krfske deklaracije. V: Marolt, M. (ur.): Zgodovinski zbornik. Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija, 142–153.

Zakošek, L. (2013): Primerjalna analiza državnopravnih konceptov projugoslovanske slovenske emigracije med prvo svetovno vojno. Magistrsko delo. Kranj, Fakulteta za državne in evropske študije.